

20-jarig jubileum

De Digitale Stad koos creatie door de gemeenschap

Waar de Rijksoverheid in haar computer- en internetplannen de aanbodzijde en economie leidend maakte en de burger vooral als een passieve gebruiker beschouwde, koos Amsterdam met De Digitale Stad (DDS) voor die burgers als actieve deelnemers op een creatief platform. Grote bloei en internationale navolging waren het gevolg, maar niet voor lang.

Dit is een beknopt overzicht van de plaats en rol van De Digitale Stad in de geschiedenis van internet in Nederland. De geschiedenis en sociale dimensies zijn al uitgebreid beschreven, in ondermeer:

[Electronic Infrastructures And Social Networks](#) van Peter van den Besselaar, 1998

[Gebruik en gebruikers van De Digitale Stad van Amsterdam](#), Dennis Beckers, 1998

[Eén jaar DDS](#), Rob van der Haar

[Tien jaar DDS](#) van Joost Flint, 2004

[Dark Fiber](#) van Geert Lovink, 2001

[The Rise and Fall of DDS](#) van Reinder Rustema, 2001

[Archief Amsterdam Museum](#), Tjarda de Haan
(Vanuit [archeologisch project](#))

Een eruptie van creativiteit en enthousiasme in Amsterdam leidde in 1993 tot de vorming van De Digitale Stad, wereldwijd de eerste in zijn soort. Onder leiding van creatief brein, naamgever en later 'burgemeester' Marleen Stikker kreeg het initiatief vorm vanuit debatcentrum De Balie waar ze op de loonlijst stond. Ze haalde 600.000 gulden subsidie op bij de gemeente Amsterdam en de ministeries van Economische - en Binnenlandse Zaken, ook dankzij persoonlijke relaties van een collega in het Haagse circuit.

Een ongedefinieerde groep vrijwilligers met een pioniersgeest stortte zich op nieuwe bijzondere mogelijkheden voor digitale interactiviteit. Het fundament vormde hun jarenlange intensieve ervaringen met de combinatie van vernieuwende media en activisme. Met Hack-Tic (Xs4all) werd de techniek gedeeld, wat eerst voor- en later nadelig was..

De vurige wens: De Digitale Stad uniek maken ten opzichte van wat er tot dan toe was aan gemeenschappen, zowel online als offline. Een virtuele ruimte waarin iedereen ging creëren die, net als de gemeenschap van een fysieke stad, als vanzelf juist dankzij beperking van sturing en planning zou uitgroeien tot een levendige gemeenschap.

Zonder overigens te moeten lijken op een fysieke stad. De Digitale Stad was niet één gemeenschap, maar een lappendeken van clubjes met dezelfde interesses; van homo's tot thuishwekers van wiet, van auto's tot muziek. Een 'sociaal netwerk' gecentreerd rond onderwerpen.

Drie vrijheden

De principes die ten grondslag lagen aan De Digitale Stad laten zich samenvatten in drie wezenlijke en samenhangende vrijheden: een eigen medium tegenover de gevestigde steeds meer door liberale economie gedreven mediaorde, politieke ruimte tegenover de hiërarchische democratische orde en creatieve ruimte voor gebruikers om samen te scheppen en te bouwen.

De drie vrijheden zijn alle tot stand gebracht, maar niet in gelijke mate. De creatieve component vormde het zwaartepunt van De Digitale Stad, met een aanhoudende golf van vernieuwende uitingen op het platform. Zeker nadat het World wide web de grafische mogelijkheden vergrootte. Zelfs richting commercie won de creatie; het scheppen van websites bracht geld in het laatje van DDS toen de subsidie (te) snel opdroogde.

De twee andere poten zijn veel minder tot hun recht gekomen. De rol van De Digitale Stad in het medialandschap was betrekkelijk. Het werd aanvankelijk in de oude media als een doorbraak gezien, erg leuk want nieuw. In de jaren erna werd DDS meer beschouwd als hoofdstedelijke speeltuin, dan als elementaire bijdrage voor de beeldvorming van burgers. Dat was mede te wijten, of te danken, aan internet als technologie. Het World wide web was open voor iedereen. Individuen en organisaties hadden de pleinen van DDS gaandeweg minder nodig als platform. Ze vonden hun eigen weg. Internet was vrij, het Web bracht voor DDS de grote stap voorwaarts vanwege de grafische mogelijkheden, maar die konden ook buiten DDS worden benut met eigen websites, zoals Amsterdam.nl waarmee het hoofdstedelijk bestuur DDS links liet liggen. En wat betreft het bieden van toegang tot internet en daarmee het creëren van een eigen domein kwam DDS er niet uit. In de ontketende internetmarkt liet De Stad zich in de digitale defensie drukken, zelfs door de eigen partner Xs4all die geen 'gratis' aanbod van zijn zuster duldde. De derde vrijheid, de politieke, werd ten volle benut maar met weinig resultaat. De politieke discussie binnen De Digitale Stad was de eerste jaren intensief, de invloed ervan was aanvankelijk hoopgevend, maar van een doorbraak was uiteindelijk geen sprake. Ondanks het entameren van online participatie met video-interviews met politici en een breed opgezette discussie door het ministerie van Verkeer leidde online-discussie niet tot belangrijke inbreng in het politieke proces. Voor de politici was het meer een leuk uitstapje dan een wezenlijke verandering. Het duurde nog bijna twintig jaar alvorens de technologie genaamd 'Twitter' hen dwong online mee te doen. Op een vluchtige wijze die DDS toen niet voor ogen had.

DDS ontsloot overheidsinformatie ten behoeve van de democratische discussie, zei Marleen Stikker [in 1995 tegen Wired](#). De Belgische correspondent zag wel een levendige digitale Overheid, maar stelde de werkelijke bijdrage aan het debat ter discussie.

Zelf niet democratisch

Had De Digitale Stad zelf een formele democratische structuur moeten krijgen? De burgemeester bracht daar argumenten tegenin in [een terugblik](#) met medeoprichter Geert Lovink; de virtuele stad was veel meer een culturele ruimte om te experimenteren, dan een formele stadsorganisatie.

Terugkijkend hebben Marleen Stikker en Geert Lovink daar vrede mee, evenals met de tweede viool spelen als internetprovider toen Xs4all dat gebod. Ofschoon Stikker met terugwerkende kracht erkent op dit punt een fout te hebben gemaakt. Bovenal concluderen ze dat de culturele rol en de aanjaagfunctie voor de doorbraak van internet veruit het belangrijkste zijn geweest.

Van alles wat DDS aan schoons geboden heeft, zal wellicht de Metro het langst in het geheugen van deelnemers gegrift blijven. De door Michael van Eeden ('Mieg') gecreëerde [MOO](#) was met al snel 2.000 vaste bezoekers veruit het populairst.

De Digitale Stad was spannend, bood de makers en deelnemers energie en pret. Ook belangrijk in de opbouw van cultuur. Of zoals de titel van het alleraardigste boek van Cordula Rooijendijk: 'Alles moest nog worden uitgevonden'. Dat deden de DDS'ers met babbelen en interactie, op hun postkantoor, Centraal Station, virtuele bieb en 33 pleinen inclusief kiosk. De bloem bloeide rijkelijk, maar was gedoemd te verwelken.

Zwarte Piet

Marleen Stikker noemt De Digitale Stad 'een grandioos succes'. Dat is onbetwistbaar voor de stormachtige aanvang van het net en platform. Minder duidelijk is hoe lang het vuur bleef branden en voor hoeveel mensen. De burgemeester, zelfbenoemd doch onbetwist gezien haar grote gezag, verliet De Digitale Stad snel om zich te wagen aan een nieuwe uitdaging; een eigen 'medialab' met De Waag. Deze 'Maatschappij voor oude en nieuwe media' kreeg na enkele jaren forse subsidies terwijl de subsidiestroom voor De Digitale Stad snel opdroogde. Stikker noemt De Waag Society, die al haar inspanningen vergden, 'in zekere zin de continuering van De Digitale Stad'. Dat gold voor haarzelf en collega's bij De Waag, niet voor de gemeenschap van De Digitale Stad die ze achterliet.

En die het na een paar jaar financieel te zwaar kreeg. De groei van 450.000 gulden (200.000 euro) budget in het eerste jaar en 800.000 gulden (350.000 euro) in het tweede jaar was moeilijk vol te houden zonder commercieel te worden. Commercie ontstond in de vorm van ontwerp en bouw van websites, al kwamen de opdrachten vooral van bevriende instellingen en indirect van subsidies. Echter, Amsterdam ging met een .nl een eigen weg en liet DDS daarin niet meedelen in de vorm van een vette opdracht.

Opgezette e-commerce door DDS mislukte, zoals overal in de jaren negentig van internet de onlinehandel vooral een enorme belofte bleef –

meestal om beurswaarden van internetbedrijven op te blazen. Jammer, ook vanwege het mislukte experiment van DDS met DigiCash minibetalingen.

Redding met wonden

DDS dreef zo naar de vorm van een bedrijf en hiërarchie, met Joost Flint die ineens van coördinator de algemeen directeur werd met allengs meer zeggenschap. Volgens criticasters – velen van het eerste uur, onder wie Lovink – speelde hij te veel de autoritaire baas. Het bestuur, dat van samenstelling veranderde, gaf zijn congé. Aan Flint de ondankbare taak het bedrijf op de been te houden. Dus de gemeenschapstaken werden allengs meer een bijwagen van de commerciële tak, terwijl creativiteit van de deelnemers smoorde in zwak richtinggevoel en gekrakeel. Bovendien was de gemeenschap te zwak om de privatisering door Flint en mededirecteur en -eigenaar Chris Göbel tegen te houden. Ze zagen in 1999 de concurrentiepositie van de Stichting DDS snel verslechteren en besloten tot een privatisering in een holding met vier BV's, waaronder de community. Dat is tegen het zere been van gebruikers die fel protesteren. Ze kwamen in verzet met de oprichting van een vereniging die de naam De Digitale Stad plus het domein DDS.nl en het 'community-onderdeel' opeisten. Maar deze club ontwikkeld geen slagkracht. De weeffouten in de structuur, geruzie en de zwakke betrokkenheid, deden De Digitale Stad als gemeenschap de das om. Hosting verkochten Flint en Göbel aan Energis/Enertel en ze staakten de webbouw met verliezen. Volgens Flint voldoende om een bankroet te voorkomen. Waarna de provider van internettoegang resteert.

Op Flint is veel kritiek geuit. Hij had volgens criticasters zijn zaken niet enkel met het – neutrale – bestuur moeten regelen, maar ook met de community.

Moeizame relatie publiek en privaat

Echter, er werd ook niet opgelet. In de geschiedenis is vrijwel elke crisis of misbruik mogelijk door toedoen van lieden en organisaties die de gelegenheid krijgen van wat dan 'gedupeerden' gaan heten. Dan is het hebzucht – recente geschiedenis – dan onverschilligheid zoals bij De Digitale Stad. Initiatiefnemers en gemeente hadden er in 1995 voor kunnen kiezen om DDS financieel en organisatorisch stevig te verankeren, eventueel samen met de 'burgemeester' en De Waag. Dat is nagelaten. Wat volgens sommigen tragische werdegang van De Digitale Stad toont wederom aan dat het spanningsveld tussen publieke en private innovatie allengs groter wordt. Initiatieven die met groot enthousiasme en eensgezindheid krachtig beginnen in het publieke domein lopen na verloop van tijd aan tegen de verleiding dan wel de noodzaak om privaat verder te gaan. Initiatiefnemers willen meer bereiken, of moeten voorkomen dat hun initiatief wegzakt of zelfs verdwijnt.

Zo is behalve Flint met DDS ook Marleen Stikker met De Waag in BV's gaan investeren, vanaf 2002.

Net als Flint destijds oppert ze daarvoor valide beweegredenen, waar anderen over kunnen en moeten oordelen. Journalistiek of historisch onderzoek legt de feiten bloot. Flint wees een interviewverzoek af en Marleen Stikker wilde niet de gevraagde transparantie over de bedrijven en haar deelneming verschaffen. Dat past in het beeld van het steeds terugkerende spanningsveld waarin publiek en privaat zich tot elkaar verhouden, zeker in een stad als Amsterdam.

Zo is dit spanningsveld tussen publiek en privaat domein ook in de vorige serie artikelen aan bod gekomen; evident met EUnet en in mindere mate met NLnet. De overgang van publiek naar privaat is noodzakelijk omdat het collectieve belang niet langer voldoende gesteund blijft, maar ligt moeilijk waar privé personen aandelen nemen. Xs4all werd direct een bedrijf en kwam in 1998 voor veel geld onder de vleugels van KPN. Achteraf de effectiefste strategie om zowel onafhankelijk als succesvol te blijven. En rijk te worden. Geen van die drie is bereikt met DDS.

De onvrede over de privatisering leidde tot veel discussie en uiteindelijk tot de oprichting van [De echte Digitale Stad](#) van de Vereniging Open Domein, met nog steeds mail, chat, Metro, Bruine Kroeg en een Gay Café in het aanbod dat goed geleid wordt door vrijwilligers. Nu gesponsord door de Stichting Xs4all.

Cijfers

Bij alles dat is geschreven, ontbreken harde cijfers over het gebruik van De Digitale Stad. Amsterdam is niet zo van de harde cijfers en de combinatie van cultuur en kwantiteit is traditioneel een moeizame.

De eerste twintig verbindingen voor DDS als provider moesten gedeeld worden door 12.000 hongerige eerste deelnemers die na tien weken reeds geteld werden. Met snel wisselen waren er toch 1.500 bezoeken per dag mogelijk, een paar maanden later 3.000 terwijl de groei al flink terugliep, ook vanwege 'uitverkochte' modems.

* Na ruim een jaar, voorjaar 1995, telde DDS naar eigen zeggen ruim 18.000 geregistreerde bewoners, van wie er 5.000 dagelijks op bezoek kwamen.

Beckers telde in 1994 10.000 DDS-gebruikers en 2.000 bezoeken per dag, in 1996 was het gegroeid naar 48.000 gebruikers en 10.000 bezoeken per dag.

* Geert Lovink schrijft in Dark Fiber over 70.000 regelmatige gebruikers en noemt een record van 160.000 registraties in 2000 bij heel laag gemiddeld gebruik en daling van het totaalgebruik. Hij spreekt in het interview over 20.000 tot 50.000 gebruikers 'voor langere tijd' en 'misschien wel 100.000' over de gehele periode.

* Bij de overgang naar de BV werden een kleine 15.000 enquêtes ingevuld en ging de internetprovider verder met vijf- tot tienduizend klanten voor internettoegang.

* Marleen Stikker doet nu de grootse schatting: "Ik denk dat het tegelijkertijd een paar honderdduizend gebruikers waren."

Maar een onderbouwing ontbreekt: "Geestig was dat we dat nooit precies hebben kunnen bepalen."

Elite?

En hoe gespreid was DDS? Na vier maanden DDS hield Kees Schalken een enquête onder 1.200 bewoners. De [uitkomst](#): 90 procent man, 60 procent jonger dan 30 en maar liefst driekwart had interesses in computertechnologie. Ook kwam 55 procent van buiten Amsterdam. Het overgrote deel kwam voor mail en internet, 12 procent voor politieke/bestuurlijke informatie en 15 procent voor discussies. 80 procent gaf op nooit contact te hebben met medebewoners.

In Cyberspace Divide: Equality, Agency and Policy in the Information Society van Brian Loader worden 35.000 deelnemers geteld en hoog opgeleide, technisch begaafde 'elite' van 75 procent jonger dan 30 jaar, 85 procent man en politiek vooral D66- en links georiënteerd. Bovendien kon je ook als niet-Amsterdammer eenvoudig deelnemen.

Beckers telde in 1996 al 70 procent beneden de 30 jaar. Nog maar 22 procent van de deelnemers kwam uit Amsterdam. Deelnemers waren vooral studenten uit andere steden die op de universiteit toegang tot internet hadden en bij DDS hun privé-mailadres.

Inmiddels was de scheefgroei naar sexe iets verbeterd: 16 procent vrouw, nog weinig. En ook: 'Werklozen, arbeidsongeschikten, gepensioneerden en mensen die het eigen huishouden doen komen nauwelijks voor in DDS. Al deze categorieën scoren onder de 2,5 procent'. Een computer was kostbaar.

Opvallend is dat Beckers in 1996 de VVD (22 procent) als grootse partij telde onder de DDS'ers, gevolgd door D66 (19), Groenlinks (17) en PvdA (13). Een hoog percentage van de respondenten gebruikte DDS intensief en deed mee aan discussie of andere sociaal en. Maar die laatste antwoorden werden beïnvloed door een waarschijnlijke oververtegenwoordiging van frequente gebruikers in de steekproef, aldus Beckers.

De scheefgroei qua inkomen, opleiding en geslacht was kenmerkend voor de hele vroege periode van internet. Vernieuwing komt per definitie van voorlopers, die doorgaans hoog opgeleid zijn en vaak behoren tot een elite die kansen krijgen. Deelnemers moesten al een computer en modem kunnen aanschaffen en technische kennis was een pré.

De belangrijke sociale component van De Digitale Stad treedt duidelijk naar voren, maar harde cijfers erover ontbreken.